

Nemačka klasična filozofija (Kant – Fihte – Šeling – Hegel)

filozofskitekstovi.wordpress.com/2010/09/11/manuel-kant-kritika-practicnog-uma/

NEMAČKA KLASIČNA FILOZOFIJA

FIHTE I ŠELING

JohanGotlib FIHTE (1762-1814)

„Mi ne delujemo, jep saznajemo, nego saznajemo, jer smo određeni ga delujemo, praktični um je koren svakog uma”

Na Geteovu preporuku, Fihte je veoma rano postao profesor u Jeni, ali je katedru morao napustiti zbog optužbi za ateizam. Ipak, posle izvesnog vremena Fihte prelazi u Berlin, gde pokazuje veliku ličnu hrabrost, držeći vatrene patriotske govore, pod francuskom okupacijom („Govori nemačkom narodu”). Značajno je doprineo osnivanju i razvoju berlinskog Univerziteta, postaviš njegov profesor i rektor (1811). Glavna Fihteova dela su: **Osnova celokupnog učenja o nauci, Uvod u učenje o nauci, Sistem učenja o moralu. Određenje čoveka, Zatvorena trgovačka država** itd.

Subjektivni idealizam (Filozofija Jastva)

Kao Kantov sledbenik, Fihte radikalizuje njegov „kopernikanski preokret” u filozofiji, tj. eliminiše „stvar po sebi” kao dogmatski relikat u učiteljevom filozofskom sistemu. U tom smislu, Kantovu „filozofiju stvari” zamenjuje Fihteova „filozofija jastva”, Kantov transcendentalni idealizam Fihteov subjektivni idealizam. Svoj subjektivnoidealistički filozofski sistem Fihte naziva „filozofijom Jastva”, a izgrađuje ga oslanjajući se na Dekartov Cogito i Kantovu transcendentalnu apercepciju („svest uopšte”). Naravno, osnovna Fihteova kategorija **Ja (Ich)** je iznad i više od individualne empirijske svesti. Prema Fihteovom mišljenju, osnova celokupnog našeg znanja leži upravo u svesti i zato je svaka filozofija nužno idealistička.

Filozofiju Jastva Fihte izgrađuje i razvija posredstvom trijade (teza-antiteza-sinteza): (1) **Ja** jesam, ili kako stoji u **Određenju čoveka**: „U svakom opažanju opažaš samo svoje vlastito stanje”; (2) Ja uspostavlja **Ne-Ja**, da bi prema kontrastu samo moglo da se konstituiše i odredi; (3) **Ja** uspostavlja u samome sebi kao ograničenom i neodređenom, ograničeno i neodređeno **Ne-Ja**. Johan Gotlib Fihte tako anticipira Hegelovu filozofiju, koji iz svesti konstituiše ceo svet – ali i osnovni stav Šopenhauerove filozofije: „Svet je moja predstava”. On odbacuje tradicionalni koncept filozofije, pa i samo njeno ime zamenjuje terminom **Wissenschaftslehre** (učenje o nauci, učenje o znanju, nauka o nauci).

Nova filozofska teorija zahteva i novu metodu. U tom smislu, Fihte je prvi novovekovni filozof koji u potpunosti rehabilituje i afirmiše dijalektičku metodu. Doduše i Kant koristi trijadičku formu izlaganja, ali treću kategoriju ne tretira kao sintezu sadržaja teze i antiteze. Ovu dijalektičku paradigmu spekulativnog mišljenja od Fihtea će preuzeti Hegel, i dovešće je do neslućenih visina. Fihteovu „rđavu beskonačnost” izbeći će vraćanjem „rada pojma” ponovo u Apsolut. Tako je nastao čuveni Hegelov apsolutni idealizam, odnosno njegov panlogizam ili ontologika.

Činim, dakle jesam

S obzirom da je ukinuo Kantov dualizam između fenomenalnog i noumenalnog sveta, odnosno diskrepancu između teorijskog i praktičnog uma, Fihte nema potrebu za estetikom kao medijatorom u svom filozofskom sistemu. Umetničko stvaranje i doživljavanje umetnosti je, za Fihtea, samo „priprema za vrlinu”. Zbog toga, njega oduševljava Kantovo etičko, a ne estetičko učenje: „Živim u novom svetu od kada sam pročitao **Kritiku praktičnog uma**”.

Svoje etičko učenje Fihte je teorijski zasnovao opisujući aktivnost samosvesti, čija suština nisu obične činjenice (nem. Tatsache) nego delo ili čin (nem. Tatchan-lung). Fihteovo apsolutno **Ja** se deli na individualna ja, radi izvršavanja moralnih zadataka. A umesto Dekartovog „Mislim, dakle jesam”, Fihte postavlja tezu: **Činim, dakle jesam!** Kod Fihtea je delotvorna radnja ono što utemeljuje i teorijski i praktični um. Jep kao što je **kretanje** ono delatno i živo u čulnom svetu, tako je, kaže Fihte, volja ono delatno u duhovnom svetu.

U **Određenju čoveka**, Fihte decidirano piše: „Naša filozofija postaje istorija našeg vlastitog srca i života, a kako mi sami sebe doživljavamo, tako zamišljamo čoveka uopšte i njegovo određenje”. Fihte ima i koncizniju formulaciju, koja podseća na poznatu Bifonovu, po kojoj je „čovek=stil”: „Kakvu ko filozofiju bira zavisi od toga kakav je kočovek”. Ipak, Fihte uviđa i da je čovek „osuđen na vaspitanje”: „Priroda je dovršila sva svoja dela, samo je od čoveka digla ruke i predala ga upravo tim samome sebi. Vaspitljivost kao takva obeležje je čovečanstva.”

Budi! – Fihteov moralni zakon

Fihte smatra da je Kantov kategorički imperativ neodrživ, zbog formalizma i univerzalnosti. Jer, svaki čovek ima svoj zaseban poziv i zadatke. U tom kontekstu treba razumevati i sledeće Fihteove formulacije moralnog zakona:

- Radi tako da bi maksimu svoje volje mogao pomišljati kao večni zakon za sebe. Ili kraće:
- Deluj uvek prema svojoj savesti! Ili još kraće:
- Ispuni uvek svoje određenje! Ili najkraće:
- Budi!

Afirmišući savest kao „samoodređenje” čoveka, Fihte pojačava Kantovo razlikovanje moraliteta i legaliteta:

- Postupaj s drugim primereno njegovom moralnom određenju.
- Ograniči svoju slobodu i poštuju tuđe ciljeve, itd.

U delu „Zatvorena trgovačka država” (1800), Fihte iznosi slične ideje kao i Kant u „Večnom miru”. Kao filozof slobode, on zahteva slobodu za sve ljude, govoreći da je taj zahtev „osnovan na jednakosti svijeta, koji nose ljudsko obličje”. Kod Fihtea je i vera etički natošena i obojena, tako da on Boga desupstancijalizuje i definiše ga kao „moralni poredak sveta”(Ordo ordinans). Zapravo, paskalovski zaključuje Fihte, u religiji se srce sveti razumu.

Fridrich Vilhelm Jozef ŠELING (1775-1854)

„Priroda je vidljiv duh, a duh je nevidljiva priroda”

Šeling je studirao filozofiju i teologiju, drugujući sa Hegelom i pesnikom Helderlinom. Delili su ne samo studentsku sobu, nego i oduševljenje za francusku jakobinsku revoluciju, u čiju čast suposadili i “drvo slobode”. A za vreme profesure u Drezdenu, Šeling se druži sa „romantičarima”(braća Šlegel, Novalis, Tieck i drugi), postaviš ubrzo najuticajnijim filozofom romantizma. Najzad, posle profesure u Minhenu i Hegelove smrti, Šeling je pozvan u Berlinu bi li zatro „zmajevu seme Hegelovog panteizma”. Iako je umroznatno posle Hegela, Šeling se izučava pre njega iz filozofsko-problemskih i aksioloških razloga. Najznačajnija Šelingova dela su: **Filozofija prirode, Sistem transcendentalnog idealizma, Predavanja o filozofiji umetnosti, Filozofija i religija, O suštini ljudske slobode** i druga.

Objektivni idealizam i romantizam

Većina istoričara filozofije smatra da Šelingova filozofska aktivnost ima tri osnovne faze:

- (1) Objektivni idealizam, odnosno „spekulativna fizika” ili filozofija prirode, transcendentalno zasnovana;
- (2) Estetični idealizam, odnosno filozofija identiteta prirode i duha u Apsolutu; i
- (3) Metafizični empirizam, odnosno „pozitivna filozofija”, koju čine filozofija mitologije, objave, slobode i egzistencije.

Filozofsku dijagnozu vremena u kome je Šeling živio i delao, najbolje je izrazio pesnik Hajne, metaforički pišući kako je u Francuskoj materijalizam porekao prvenstvo duha u ime materije, a onda je ozlojeđeni duh pobegao u Nemačku i tamo zauzvrat u filozofiji porekao materiju i prirodu. Zbog toga je, „moderni Platon” ili „idealistički Spinoza”, kako nazivaju Šelingu, preduzeo pokušaj filozofskog rehabilitovanja zanemarene prirode, koju je naprosto bilo progutalo Jastvo njegovog učitelja Fihtea. Možda Šelingovu ontološku supoziciju najbolje reprezentuje teza o apsolutnom identitetu: „Apsolutni identitet subjektivnog i objektivnog, koji mi nazivamo prirodom, u najvišoj potenciji opet nije ništa drugo nego samosvest”. Ili kreće: **Priroda je vidljivi duh, a duh je nevidljiva priroda.**

Šelingova filozofija prirode je zapravo „spekulativna fizika”, pri čemu njegova fisis ima punoću kao i starogrčki termin, jer uključuje i „organizam i život”. Prema tome, njegova fizika obuhvata i biologiju, tako da ga s pravom smatraju i filozofom vitalizma i romantizma. Naime, u osnovi romantičarskog pokreta nije samo negiranje panlogizma u filozofiji i klasicizma u umetnosti, nego i „obožavaše” prirode i ljudskih osećanja. Svojom „logikom srca” i idejom o „povratku prirodi” preteče romantizma su zapravo Francuzi Paskal i Ruso. Španski pesnik Kalderon je napisao izvanredno dramsko delo „Život je san”. To nas podseća na kineskog mudraca Čuangcea (Šeling je prvi među evropskim filozofima krenuo u izučavaše mitologije naroda Dalekog istoka): „Jedanput sam sanjao da sam leptir, pa sad više na znam da li sam Čuangce koji sanja da je leptir ili sam leptir koji sanja da je Čuangce”. Uostalom, i naš sveti Sava je govorno da vera spasava samo „ljubaviju delujućii” da je ovaj život samo „sen i san”.

Umetnost kao „novi organon“ filozofije

Prema Šelingovoj „filozofiji identiteta” i/ili „estetičkoj metafizici”, priroda i duh postižu jedinstvo u Apsolutu, koji se jedino može dokučiti posredstvom umetnosti, kao istinskog „organona” filozofije. Naime, prema Šelingu, „idejni svet umetnosti i realni svet objekata produkti su iste delatnosti”. Zbog toga proces saznanja ima istu strukturu kao proces umetničkog stvaralaštva. A saznanje počinje od obične čulne svesti, preko filozofskog ili „intelektualnog opažaja” do „genijalne intuicije”, kod retkih pojedinaca. Na ovakav koncept saznanja reagovao je Hegel, tvrdnjom kako kod Šelinga filozofija počinje „kao iz pištolja”.

Pri kraju života Šeling se okreće mitologiji i religiji, koje uz umetnost, postaju „novi organoni” njegove filozofije. Nasuprot Hegelovoj esencijalističkoj i umskoj filozofiji, koju naziva „negativnom filozofijom”, Šeling svoju filozofiju koju razvija u Berlinu posle Hegelove smrti, naziva „pozitivna filozofija” i/ili „metafizički empirizam”. U vezi s tim, izučavajući mitologiju kao „izvornu umetnost” i razvijajući filozofiju objave (otkrovenja) -Šeling reinterpreтира istočnjačku filozofiju, neoplatonizam i mistiku Jakoba Bemea.

Georg Vilhelm Fridrih Hegel

„Um i sloboda osšaju naša načela”

Život i dela

Najveći nemački filozof Georg Vilhelm Fridrih Hegel (1770-1831) rođen je u porodici višeg državnog činovnika, u Štutgartu 1770. godine. Studirao je filozofiju i teologiju u Tbingenu, gde se sprijateljio sa Šelingom i romantičkim pesnikom Helderlinom. Posle završetka studija, Hegel je zajedno sa Šelingom, pokrenuo u Jeni „Kritički žurnal za filozofiju”. U Jeni je 1807. godine Hegel publikovao i **Fenomenologiju duha**, jedno od najpoznatijih dela iz svetske filozofske literature. Posle profesure u Jeni, izvesno vreme bio je direktor gimnazije u Nirnbergu, a potom profesor u Hajdelbergu.

Najzad, kao već poznat filozof, Hegel 1818. godine dolazi na berlinski Univerzitet, gde postiže ogroman uspeh i slavu. Umro je od kuge 1831. godine u Berlinu. Osim kapitalnog dela Fenomenologija duha, Hegel je za života objavio još i sledeća dela: **Nauka logike** (u tri verzije: *mala, srednja i velika*), **Enciklopedija filozofskih nauka** i **Osnovne crte filozofije prava**. Osim ovih dela, na temelju učiteljevih predavanja, njegovi studenti posthumno su publikovali i sledeća značajna filozofska dela: **Istorija filozofije, Filozofija istorije, Estetika i Filozofija religije**.

Filozofski sistem apsolutnog idealizma („ontologika“)

Hegelova filozofija je tako sveobuhvatan, dubok i konsekventno logički izveden misaoni sistem, da njegovu ulogu u razvoju filozofije s pravom porede s Aristotelovom ulogom u vremeplovu mudrosljublja. Aksiomatski stav Hegelovog grandioznog filozofskog sistema jeste **apsolutna ideja (um, duh, bog)** – odnosno, pretpostavka identiteta bivstva i mišljenja, sveta i svesti, supstancije i subjekta, stvarnosti i umnosti: **Sve što je umno stvarno je, i sve što je stvarno umno je** (Was vermmftig ist, das ist vwirklich, und was vwirklich ist, das ist vemunftig). U tom smislu, Hegelova ontologija je zapravo **ontologika**, a osnovna karakteristika njegove filozofije je **panlogizam** (ili prema Fojerbahu – panteizam). Naravno, otvoreno je pitanje da li je bivstvo (svet, supstancija) potpuno logično, smisaono, svesno, racionalno, diskurzivno – ili u njemu ima (a ima) i onoga što je nelogično, besmisleno, nesvesno, iracionalno, nediskurzivno. To nikako ne znači da nije potrebno upoznati i shvatiti Hegelov kolosalni filozofski sistem, jer to je maksimalna i optimalna filozofija, koju neki nazivaju i „božanskom“.

Stožerna Hegelova ontološka supozicija predstavlja kreativnu sintezu Parmenidove, Heraklitove, Anaksagorine, Platonove, Aristotelove, Anzelmov, Spinozine i Šelingove filozofije („priroda je vidljivi duh, a duh je nevidljiva priroda“). Filozofiju svojih prethodnika (Kanta, Fichtea i Šelinge), Hegel je ocenio kao „jednostranu filozofiju razuma“, prema kojoj je bivstvo (svet, stvarnost) „nepomični supstancijalitet“. Sa Šelingom Hegel raskida zbog nedijalektičnosti njegove filozofije identiteta S i O, koja kao da je iz pištolja ispaljena. Hegel nasuprot njemu opisuje istoriju oblika svesti S(subjekta), odnosno fenomenologiju duha, koga vidi u jedinstvu sa O(bjekom) ili supstancijom: „sve stoji do toga da se ono istinito shvati i izrazi ne samo kao supstancija nego isto tako i kao subjekt“. Jer, **istina** kao krajnji cilj filozofije, za Hegela je **celina i proces**.

Hegel sprovodi klasifikaciju filozofije i unutrašnju podelu svog filozofskog sistema na logiku, filozofiju prirode i filozofiju duha, kao njihovu sintezu. Ova podela odudara od tradicionalne podele filozofije na fiziku, logiku i etiku. Shematski i globalno prikazano, Hegelov filozofski sistem ima sledeću strukturu:

LOGIKA	FILOZOFIJA	FILOZOFIJA
PRIRODE	DUHA	
Nauka o bivstvu	Mehanika	Subjektivni duh
Nauka o suštini	Fizika	Objektivni duh
Nauka o pojmu	Organika	Apsolutni duh

Svojom osnovnom pretpostavkom o identitetu bivstva i mišljenja, Hegel je sebi omogućio

izgradnju maksimalističke filozofije, u kojoj je samorazvitak mišljenja (svesti, subjekta, umnosti) istovremeno i samorazvitak bivstva (sveta, supstancije, stvarnosti). Tako Hegel reafirmiše starogrčku koncepciju Logosa (smisla) sveta, koji se iskazuje (kategoriji). Kategorije bivstva su istovremeno i kategorije mišljenja, i obrnuto. Kao „živa supstancija” (ili „život Božji”) **apsolutna ideja** se prvo razvija „**u apstraktnom vidu**” (što Hegel izlaže u okviru LOGIKE), a zatim se apsolutna ideja otelovljuje u prostoru, tj. „otuđuje u svoje drugobivstvo” prirodu (čime se bavi FILOZOFIJA PRIRODE). Najzad, pošto „s duhom stupamo u istoriju”, apsolutna ideja se posredstvom subjektivnog i objektivnog duha, u apsolutnom duhu vraća samoj sebi sa zamorne odiseje, postavši samosvesana „**ideja po sebi i za sebe**”. Ovaj „rad pojma” izučava treća osnovna Hegelova filozofska disciplina FILOZOFIJA DUHA. Ovaj povratni tok ili „razotuđenje” bili su već mišljeni u hrišćanskoj tradiciji (koja je uticala i na Hegela), kao izmirenje ljudi sa Bogom, uz posredovanje Logosa ili „sina Božjeg” Isusa Hristosa, koji se ovaplotio i žrtvovao na krstu, nebi li iskupio i spasao grešni ljudski rod.

Filozofija prirode je neosporno najmanje razvijen i najslabiji deo Hegelovog filozofskog sistema. U okviru nje Hegel izlaže mehaniku, fiziku i organiku (organsku fiziku). Filozofija prirode je zapravo osmišljavanje „drugobivstva” ideje, koja se iz logosa „otuđuje” u prirodu. Tako se hrišćanski aksiom po kome je Bog stvorio svet, kod Hegela transformiše u stav: „Apsolutna ideja se otuđuje u prirodu”. Reč je o samorazvoju apsolutne ideje u prostoru. Priroda tako postaje „nevesta s kojom se duh ženi”. Hegelova „Priroda” podseća na razuzdanog Boga, koji ne vlada sobom jer nema svest o samom sebi

Hegelova dijalektika

Pošto za Hegela bivstvo nije ništa drugo do „svesno bivstvo”, i logika nije samo nauka o čistom mišljenju, o razvoju apsolutae i ideje „u apstraktnom vidu”, već i nauka o ono me što se u mišljenju i misli. Hegelova logika, koju on naziva dijalektika, nije samo mišljenje mišljenja, već i mišljenje bivstva. Određena kao „nauka i o čistoj ideji” ili kao „sistem čistog uma”, Hegelova logika prestaje biti „organon” filozofije i postaje sama filozofija. Ernst Bloh piše da je to **logica divina**, tj. božanska logika, čiji je predmet „izlaganje boga, kakav je on u svojoj večnoj suštini, pre stvaranja prirode i jednog konačnog duha”. Drugim rečima, to je sistem misli koje je Bog mislio pre stvaranja sveta. To je logički kostur ili mreža, u koju je uhvaćen ili uklopljen svet. U suštini, Hegelova logika je detemporalizovana istorija filozofije: to je suma svih misli koje je uopšte moguće misliti.

Prvi stavovi Hegelove logike zadaju glavobolju i obrazovanim filozofima: „Bivstvo je ništa”, „Nešto i ništa su identični, ali se razlikuju” itd. Naime, kao što se moglo i očekivati od filozofa takvog kalibra, Hegel pokušava da izgradi filozofski sistem bez pretpostavki, pošavši od „čistog bivstva”. Ali pojam „čistog bivstva” je maksimalno neodređen, a s obzirom da je bez sadržaja, on je „čisto ništa”. Međutim, čim „ništa” postane predmet mišljenja, ono postaje (nem. werden) „nešto”, i tako se vraća u bivstvo. Inače, Hegelovo logičko učenje o bivstvu odnosi se na kvalitet, kvantitet i meru, kao sintezu i „istinu” kvaliteta i kvantiteta.

Razumevanje Hegelove dijalektičke logike može olakšati i sledeća shema:

NAUKA O NAUKA O NAUKA O

BIVSTVU	SUŠTINI	POJMU
Kvalitet	Sušтина	Subjektivni pojam
Kvantitet	Pojava	Objekt

Mera Stvarnost Ideja

Osnovna razlika između tradicionalne, formalne aristotelovske logike i Hegelove dijalektičke logike (ontologike), jeste zapravo razlika između **razuma** (Verstand) i **uma** (Vernunft). I dok se razum drži principa identiteta i neprotivrečnosti, razdvajajući S i O – umnost je primerena filozofiji, jer shvata celinu, smisao i samorazvoj posredstvom razlike i jedinstva suprotnosti. Analitički razum je primeren egzaktnim naukama. Međutim, protivrečnosti u mišljenju ne moraju biti njegov nedostatak, ukoliko imaju osnov u predmetima, sadržaju mišljenja. U tom smislu, Hegel **dijalektiku** definiše jednostavno kao „**dušu sadržaja**” ili kao „svest o formi unutrašnjeg samokretanja njenog sadržaja”. Takvu metodu, kao samokretanje svesti od nižih ka višim oblicima i momentima, po shemi trijade teza-antiteza-sinteza, Hegel je već bio primenio u Fenomenologiji duha, verovatno pod uticajem Fihtea. Teza je postavka ili afirmacija nekog pojma, antiteza je momenat negacije (razlikovanja i suprostavljanja) – a sinteza je jedinstvo suprotnosti i negacija negacije. Sintezom se prevazilaze suprostavljena određenja, jer se afirmiše ono što je afirmativno a negira ono što je negativno. Prema tome, Hegelova negacija nije apsolutna i isključujuća (ili-ili), kao u tradicionalnoj logici – već je konjunktivna (i-i). Hegel to ilustruje pišući kako ako želimo da vidimo, recimo hrast, onda nije dovoljno videti samo žir – nego je potrebno videti ga u celini, tj. u snazi njegovog stabla i bogatstvu njegove krošnje.

Nasuprot Kantu, koji pod uticajem aristotelovske tradicije određuje dijalektiku kao „logiku privida”, Hegel eksplicite tvrdi kako nema ništa pod zemljom, na zemlji, niti na nebu što u sebi ne sadrži borbu i jedinstvo suprotnosti. U tom smislu, Hegelova dijalektika podrazumeva i Heraklitovu teoriju bivanja (objektivnu dijalektiku) i Sokrat-Platonovu veštinu razgovaranja (subjektivnu dijalektiku). Prema tome, Hegelova dijalektika je istovremeno i teorija i metoda, tj. i zakonitost bivstva („duša sadržaja”) i način ili put istinitog mišljenja. A s obzirom da su bivstvo i mišljenje u jedinstvu, jasno je da i teorija i metoda moraju biti u jedinstvu. Dijalektička metoda saznanja nužno prati dijalektički tok samih stvari. Hegelova dijalektika (teorija i metoda) ima zapravo tri strane: **apstraktno-razumsku, negativno-umsku i pozitivno-umsku (spekulativnu)**. Ako se istrajava na prvom „momentu” tada imamo „stanovište dogmatizma”, na drugom „stanovište skepticizma” – i tek na trećem nivou imamo pravu filozofiju, tj. „stanovište totaliteta”. Obično se smatra da je jezgro dijalektike princip negativiteta, međutim, ostajanje na tom nivou vodi u skepticizam. Hegelova dijalektika podrazumeva sva tri momenta, naročito onaj sintetički princip – totalitet (celovitost, svestranost).

Hegelovo idealističko shvatanje istorije

Georg Vilhelm Fridrih Hegel, kao i potonji filozofi, dijalektiku najuže vezuju za ljudsku istoriju. Hegel eksplicite piše kako tek s čovekom, koga on označava terminom „samosvest” - „stupamo u istoriju”. A istorija nastaje kada apsolutna ideja (duh, bog) počne da se razvija u vremenu. Naravno, u Hegelovom misaonom sistemu samo duh ima istoriju,

ali ne i priroda, u okviru koje se apsolutna ideja razvija samo u prostoru. Dakle, tek sa čovekom („samosvest“) počinje istorija, za koju Hegel veruje da ju je potpuno prozreo. Tragove o tom poduhvatu nalazimo u njegovoj **Filozofiji istorije**.

Hegelova koncepcija istorije je idealistička, jer on polazi od teze da „um vlada svetom“, tj. da je zbivanje u svetskoj istoriji bilo, jeste i biće umno. A s obzirom da slobodu određuje kao suštinu uma, njegova tvrdnja da je svetska istorija isto što i napredovanje u svesti o slobodi – u njegovom referentnom okviru, deluje sasvim logično. Hegel to konkretizuje na sledeći način: Istočnjaci su znali da je samo jedan slobodan (despot), Heleni su znali da su neki slobodni – ali tek su Germani ustanovili da su svi ljudi slobodni, da je sloboda suština čoveka. Izgleda da je Hegel brzo zaboravio u čiju je čast posadio „drvo slobode“. Zanimljivo je da Hegel, iako je apsolutni idealista (panlogičar), zastupa ideju da ništa veliko u istoriji nije nastalo bez strasti. Na taj način deluju i individue, mada toga ne moraju biti svesne, kada ostvaruju planove i interese „svetskog duha“ (uma, boga) – koji ih koristi i razmešta kao šahovske figure. Ovaj zaobilazni put duha, odnosno iskorišćavanje posrednika, Hegel naziva „lukavstvo uma“. U našem vremenu, čini se, na delu je „lukavstvo bezumlja“ ili „pomračenje uma“.

Prema Hegelovom mišljenju, u svetskoj istoriji ima mesta samo za one narode koji imaju državu, kao ovaploćenje slobode ili bar Rusoove „opšte volje“. Inače, država je za Hegela najviši stupanj običajnosti, odnosno objektivnog duha. Ona je sinteza i „istina“ porodice i građanskog društva, koje je „zverinjak privatnih interesa“. A najbolje državno uređenje za Hegela je ustavotvorna monarhija. Južne Slovence Hegel doduše ne naziva zverinjem i nižom rasom, ali nas kao „neistorijske narode isključuje iz „prve lige“ naroda, odnosno iz svetske istorije.

Prema Hegelovoj filozofiji istorije, svetska istorija se razvija kao povest (po-vest, od vedeti=znati, kazivati), od Istoka ka Zapadu. U upečatljivoj paraboli o Suncu i istoriji, Hegel piše kako se na Istoku rađa spoljašnje fizičko Sunce, a na Zapadu izlazi unutrašnje Sunce samosvesti. Kod Hegela se nahode i elementi organicizma. Naime, on za istočno doba kaže da je to dečačko doba svetske istorije, za grčko da je mladičko, rimsko da je muževno – a germansko doba je staračko i mudračko doba svetske istorije. Ono navodno označava potpunu zrelost duha, koji se vraća sa zamornog putovanja samome sebi.

Simptomatična je Hegelova izjava da je svetska istorija „istinska teodiceja, opravdanje Boga u istoriji“. Na taj način njegova filozofija istorije (istoriozofija) postaje pledoaje za teologiju. Kada se istorija dovrši poslednjom sintezom u Pojmu, kada se dosegne apsolutno znanje –dijalektika i istorija staju „uhapšene“ u birokratskim trezorima Hegelove junkerske Pruske. Preostaje jedino ponavljanje, večno vraćanje istog. Neka bude kao što je bilo! Hegel kao da je zaboravio da i na sebe primeni uvid po kome je filozofija „čedo svoga vremena“ i da dijalektici ne trebaju tutori. Od epohalnog značaja je činjenica, što su upravo u protivstavu prema Hegelovom idealističkom shvatanju istorije, Marks i Engels izgradili novi pogled na svet, koji su nazvali „materijalističko shvatanje istorije“ (istorijski materijalizam).

Filozofija subjektivnog duha (Fenomenologija duha)

Prošavši kroz svetsku istoriju, apsolutna ideja se kao „duh” vraća samoj sebi, stiće samosvest o svojoj suštini, posredstvom tri „momenta”: subjektivni, objektivni i apsolutni duh. Iz pedagoških razloga, Hegelova FILOZOFIJA DUHA se može shematski prikazati na sledeći način:

SUBJEKTIVNI	OBJEKTIVNI	APSOLUTNI
DUH	DUH	DUH
Antropologija	Apstraktno pravo	Umetnost
Fenomenologija	Moralitet	Religija
Psihologija	Običajnost	Filozofija

Subjektivni duh Hegel objašnjava i razumeva posredstvom tri nauke: antropologija, fenomenologija i psihologija. Filozofski je najznačajniji onaj deo njegove filozofije subjektivnog duha koji je nazvao „Fenomenologija”. Karl Marks je ocenio da je **Fenomenologija duha** „rodno mesto i tajna Hegelove filozofije”. U njoj, piše dalje Marks, ne saznaje čovek svet, nego se „samo saznanje očovečuje”. A Engels dobro zapaža, kada kaže kako se „Fenomenologija duha” može nazvati „paralelom embriologije i paleontologije duha, razvitkom individualne svesti preko njenih različitih stupnjeva koji se mogu shvatiti kao skraćena reprodukcija faza kroz koji je istorijski prošla svest čovečanstva”. I doista, ova genijalna ideja o paraleli ontogeneze i filogeneze predstavlja jednu od epohalnih naučnih i filozofskih ideja, koja se s pravom pripisuje Hegelu.

U Fenomenologiji duha, delu koje je prema prvobitnoj nameri trebalo da se zove „Istorija iskustva svesti”, potanko se prikazuje „postanak” filozofa, odnosno samorazvoj svesti od čulne izvesnosti tipa „ovde i sada” do apsolutnog znanja ili mudrosti. Logička (sinhronijska) i istorijska (dijahronijska) struktura Hegelove fenomenologije duha – SVEST (oseć, opažaj, razum), SAMOSVEST i UM – podseća na Platonovu, Aristotelovu i Kantovu filozofiju. Međutim, Hegel dosta duguje i svom renesansnom zemljaku Nikoli Kuzanskom, koji je učio o stupnjevima saznanja (sensus, ratio, intellectus, visio) i o bogu kao jedinstvu suprotnosti (lat. coincidentio oppositorum). Hegel primenjuje i svoju novu logiku (dijalektiku), naročito učenje o suštini, tj. ideju o posredovanju (medijaciji). U tom smislu treba razumevati i poznatu Hegelovu parabolu ili filozofsku priču **o gospodaru i slugi** (Herr und Knecht), gde je rad medijator između „čoveka po sebi” i „čoveka za sebe”. U početku je „samostalna svest” (gospodar) sve, a „nesamostalna svest” (sluga) ništa. Međutim, gospodar se izležava i prepušta uživanjima, a posredstvom sluge odnosi se prema stvarima, tako da sve više zavisi od njega. Obrađujući predmetni svet, sluga sve više stiće samosvest. Poenta ove Hegelove filozofske priče jeste da se samosvest rađa kroz aktivnost, radom ili „služenjem”. Možda se u ovoj Hegelovoj priči nahode i klice kasnijeg Marksovog „mišljenja revolucije”.

Hegelova filozofija objektivnog duha (etika i politika)

U sklopu filozofije objektivnog duha, koju razrađuje kako u „Enciklopediji filozofskih nauka” tako i u „Osnovnim crtama filozofije prava”, Hegel tematizuje probleme iz tzv. praktične filozofije: **legalitet**, **moralitet** i naročito **običajnost** (Sittlichkeit), kao njihovu sintezu i istinu. Ovde su volja (htenje) i mišljenje uzeti u jedinstvu, što i jeste smisao modernog življenja, prema Hegelu. Prvi momenat objektivnog duha je apstraktno ili formalno pravo, koje se odnosi na elementarne slobode i prava u građanskom društvu. Moralnost je viši momenat

samorazvoja duha, odnosno slobode – gde se čovek („samosvest“) pojavljuje kao subjekt a ne samo kao objekt. Simptomatično je da Hegel savest kao moralnu samosvest i suštinu moralnosti, opisuje kao „najvišu bolest našeg vremena“. Hegel prevrednuje etiku politikom, jep moralnost pokušava da realizuje slobodu samo u unutrašnjosti subjekta. Onsmatra da legalitet i moralitet nalaze svoju „istinu“ u običajnosti, kao najvišem momentu objektivnog duha.

Posle helenskog običajnog jedinstva praktičnog života u polisu (dok ga nije razorio Sokratov princip subjektivne slobode), supstancijalno jedinstvo života postiže se, smatra Hegel, tek u građanskom društvu, formiranom na tragu ideja Francuske buržoaske revolucije iz 1789. godine. I dok je neartikulisana i nesvesna sloboda rastočila helensku običajnost, građanska sloboda je „samosvesna“, to je sloboda koja se ispoljava kao suština samog duha u razvoju. Međutim, sama običajnost nije za Hegela ostvarenje raja na zemlji, već dijalektičko samokretanje duha (naravno) kroz tri momenta: porodicu, građansko društvo i državu. I porodica, kao osnovna ćelija građanskog društva, ima tri svoja momenta: brak, uslove opstanka i vaspitanje dece kao smisao braka i najviši cilj. Građansko društvo je antiteza porodici, u okviru običajnosti i Hegelove filozofije objektivnog duha. Uvidevši da se ono pretvara u „zverinjak privatnih interesa“, Hegel se uzda jedino u dobro uređenu državu, govoreći (poput Aristotela) da je celina nužno važnija od delova.

Filozofija apsolutnog duha (*umetnost, religija, filozofija*)

Apsolutna ideja (duh) svoju odiseju „samoosveščivanja“ završava kao apsolutni duh. Bitna osobina Hegelove filozofije je kretanje u krugu (ili spirali čiji se krajevi spajaju u krug), tako da je početak problema, teme ili knjige „apstraktni kraj“, a kraj je „donkretizovani početak“. Prema tome, Hegelovu dijalektiku ne odlikuje piramidalna struktura znanja, nego „krug krugova“. Proces samorazumevanja duha otpočinje **opažajno (umetnost)**, zatim **predstavno (religija) i pojmovno (filozofija)**.

Hegelova filozofija umetnosti izložena je u trotomnoj Estetici, u kojoj se Hegel ne bavi lepim u prirodi, već samo lepim u umetnosti. Pri tome, Hegel smatra da je umetnost privid i „prošlost duha“, jep se u njoj duh čulno predočava. Ipak, pošavši od toga da je svako umetničko delo jedinstvo ideje i građe, Hegel razlikuje tri osnovna perioda u razvoju umetnosti: **simbolizam, klasicizam i romantizam**. U prvom slučaju dominira građa nad idejom, a primer za to je arhitektura kod orijentalnih naroda. U klasičnoj (helenskoj) umetnosti ideja i građa su u ravnoteži, a ideal lepote se najviše ostvaruje u vajarstvu. Međutim, kako smatra Hegel, u romantičnoj umetnosti ideja dominira nad građom. Subjektivnost posebno trijumfuje u slikarstvu, poeziji i muzici. Ipak, teško je pomiriti se s Hegelovom koncepcijom po kojoj umetnost „po svojoj najvišoj odredbi ostaje prošlost“, te da u njoj više ništa bitno i novo ne može nastati.

Nasuprot prosvetiteljstvu, Hegel ne suprostavlja filozofiju i religiju, nego ih povezuje. Religiju određuje kao momenat predstavnog dokučivanja apsolutnog duha. Hegelov Bog ima sličan status kao i Aristotelov Bog. Njegov Bog je „filozofski bog“, a njegova filozofija je onto-teo-logika. U tom smislu, za njega je filozofija neprekidno bogoslužjenje (Gottesdienst). Odbacujući senzualističko i emotivističko utemeljenje religije (jer tada bi pas bio najreligiozniji stvor), Hegel tvrdi da predstavno doživljavanje boga podrazumeva njegovu onostranost, i zbog toga on ostaje večiti transcendens. Inače, u istoriji religije Hegel izdvaja

tri momenta: **prirodne religije** (kod istočnjačkih naroda), **religije slobodnog subjektiviteta** (kod Jevreja se Bog javlja kao moć i mudrost, kod Helena kao lepota i kod Rimljana kao utilitarnost) i religiju otkrovenja ili **apsolutnu religiju**. Hrišćanstvo je za Hegela ta apsolutna religija, jer se zasniva na ideji pomirenja Boga i čoveka. Naime, Bog prestaje biti večiti transcendens, otelovljuje se preko Hrista i javlja se kao Duh, u kome i ljudi participiraju. Tek na temelju apsolutnog ili filozofskog znanja, moguće je pristupiti logičkoj rekonstrukciji apsolutne ideje ili apsolutnog duha.

Odnosno, bivstva=mišljenja, sveta=svesti, stvarnosti=umnosti, supstancije=subjekta. U svakom slučaju, Hegel je gnoseološki optimista jer izražava apsolutno poverenje u moć ljudskog duha, ističući kako bez tog poverenja i sposobnosti da se stoji uspravno (duhom) i nema prave filozofije. A to je filozofija koja prestaje biti puka „težnja ka mudrosti” i postaje sama mudrost, nauka ili „stvarno znanje”. Njen cilj je razotkrivanje „uma u stvarima”, a to je moguće samo ako se istina shvati kao celina i proces, a ne poput metalnih novčića koje bismo jednostavno zgrnuli sa stola. Istina i neistina se ne odvajaju kao ulje i voda, s jasnom granicom između njih. Istina (dijalektički) nastaje, ona nije gotova. Takva istina, kaže Hegel, može egzistirati samo u pojmu, tj. u naučnom sistemu. Prema Hegelovom mišljenju, nije moguće filozofirati izvan naučnog sistema (znanja). Jasno je, naravno, da Hegel pojam „nauka” upotrebljava više u filozofskom značenju, nego u značenju savremenog termina „nauka”

Filozofija je autentični medij apsolutnog duha, gde se on „samoosvešćuje”, tj. sam sebe konačno razume. Hegel utemeljuje **istoriju filozofije** kao filozofsku disciplinu, shvatajući je upravo kao proces samorazumevanja duha. Filozofemi i filozofski sistemi su tako nužni momenti u procesu samoudobljivanja duha u samog sebe. Zbog toga se može reći da je Hegel u stvari osnivač **filozofije istorije filozofije**. Odbacujući ideju beskrajnog progressa kao „rđave beskonačnosti”, na kraju „kruga krugova” i Hegelovih posredovanja „radom pojma”, ponovo je zadobijena prvobitna neposrednost: Apsolut. Idealizam kulminira, supstancija je postala subjekt i obratno. Odiseja apsolutne ideje ili duha je završena. Dosegnuto je apsolutno znanje (u Hegelovoj filozofiji). Istorija i dijalektika staju, ostaje samo sećanje, kao i kod rodonačalnika idealizma Platona. Interpretirajući Hegelovu filozofiju kao „panteistički idealizam”, Ludvig Foerjebah kaže da je hegelovski filozof sebe izjednačio s Bogom, jer raspolaže apsolutnim znanjem, odnosno apsolutnom istinom. Odsta, Hegel piše kako je poslednja filozofija (a to je njegova) rezultat svih prethodnih – i zato je neosporno „najrazvijenija, najbogatija i najkonkretnija”.